

Leiden, januari 2011

Ik haal mijn cello uit zijn kist. Door het raam van de heerlijk warme zitkamer van Antoinette zie ik dat het weer is gaan sneeuwen. Ik kom repeteren voor een concertje dat we binnenkort gaan geven. Op onze lessenaars staat het 'Lied ohne Worte' voor cello en piano van Felix Mendelssohn. Als ik mijn cello heb gestemd, vraagt Antoinette vanachter haar mooie Steinwayvleugel:

'Wie is Lisa Cristiani?'

'Lisa Wie?'

'Lisa Cristiani.'

Ze laat me de eerste bladzijde van haar partij zien. Boven 'Lied ohne Worte' staat: *Für Fräulein Lisa Cristiani komponiert*.

„Für Fräulein Lisa Cristiani komponiert“¹³

Lied ohne Worte

(Op. 109)

Felix Mendelssohn-Bartholdy
(1809-1847)
Edited by Árpád Pejtsik

Andante

Ik heb geen idee en belooft dat ik daar eens achteraan zal gaan.

PARIJS – SCEAUX, 1827-1845⁴

Op Kerstavond van 1827 ben ik in Parijs geboren als Elise Chrétien. Volgens mijn tante was het een witte Kerst.

Van mijn vader weet ik alleen dat hij Paul Etienne Chrétien heet, dat hij op 18 januari 1827 met mijn moeder getrouwd is, en dat hij toen ongeveer 47 jaar oud was. Mijn moeder heette Lisberthe Richard. Haar heb ik ook niet gekend, want ze is overleden toen ik twee jaar oud was. Ik weet niet waaraan, maar ze schijnt toen al lang ziek te zijn geweest. Ik ben hun enig kind.

Ik ben door mijn grootmoeder, Agathe Richard, en haar tweede man, Alexandre Barbier, opgevoed. Alexandre heeft mij ook geadopteerd, sindsdien heet ik Lise Barbier. Mijn (groot)moeder is toneelspeelster en wordt ook wel ‘grand-maman Galop’ genoemd, omdat ze zo’n energieke vrouw is. Mijn pleegvader is een neef van de schrijver en dichter Auguste Barbier. Als jongeman is hij met het leger van Napoleon naar Rusland gegaan en bij de oversteek van de Berezina geblesseerd geraakt. De slag bij Waterloo is ook zijn laatste wapenfeit. Daarna is hij kunstschilder geworden en heeft vooral naam gekregen als landschapschilder. Ook is hij een aantal jaren de tekenleraar van de kinderen van Louis Philippe, de laatste koning van Frankrijk, geweest.

Mijn pleegouders hebben samen één zoon: Jules. Hij is maar twee jaar ouder dan ik en we zijn als broertje en zusje opgegroeid. Een jonger zusje van mijn moeder, Victoire, is ook door mijn pleegvader geadopteerd en in huis genomen. Tante Victoire schildert en schrijft. Jules en ik zijn dus in een zeer artistiek milieu opgegroeid.

Mijn jeugd heb ik doorgebracht in Sceaux, een plaatsje met veel groen en bossen een paar kilometer ten zuiden van Parijs. Ik speelde het liefst buiten met Jules en zijn kornuiten, hoe wilder hoe fijner! Maar ik maakte ook graag in mijn eentje lange ontdekkingstochten in de weilanden en bossen in de buurt. Volgens mijn pleegouders was ik rebels en eigenzinnig. Tante

Victoire vond mij wispelturig, prikkelbaar en fijngevoelig.

Het werd al snel duidelijk dat ik muzikaal begaafd was. Ik kreeg eerst pianoles bij Auguste Wolff, die later directeur werd van het beroemde piano-bouwbedrijf Pleyel. Na een jaar ben ik daarmee gestopt, omdat ik vond dat een piano niet genoeg zong en bovendien omdat mijn handen te klein waren. Ik heb toen zang- en compositielessen gekregen. Ik heb een mooie stem met een groot bereik, maar ben die kwijtgeraakt doordat ik te veel oefende.

Dan gebeurt er iets wat de rest van mijn leven zal bepalen. Op een concert hoor ik Alexander Batta, een fenomenale cellist uit Nederland, die in Parijs triomfen viert, spelen. Dat maakt een enorme indruk op mij. Niet lang daarna neem ik een belangrijk besluit: ik wil cello gaan spelen, omdat dat instrument zo mooi kan zingen en je daarmee je emoties zo goed kunt uitdrukken! Mijn pleegvader is niet blij met deze keus. Wat moet ik met een instrument waar een vrouw nog nooit mee in het openbaar is opgetreden? Ik ben echter niet van mijn plan af te brengen en uiteindelijk stemt hij ermee in. Hij koopt een eenvoudige cello voor me en ik krijg les van Bernard Benazet, de beste celloleraar van Parijs. Ik ben dan veertien jaar. Iedereen zegt dat ik een natuurtalent ben en ik studeer heel veel en intensief. Ik wil celliste worden!

Na een jaar krijg ik echter meningsverschillen met Benazet, die zo hoog oplopen dat hij mij geen les meer wil geven. Wat nu!? Een andere leraar zoeken? Een betere dan Benazet zal ik in ieder geval in Parijs niet vinden. Uiteindelijk besluit ik om het zonder leraar te proberen.

Op mijn zestiende maak ik mijn debuut. Ik weet dat ik best mooi ben en, als ik wil, kan ik ook heel charmant en innemend zijn. Natuurlijk is er aandacht geschonken aan mijn houding en kleding, die geen aanstoot moeten geven. Ik zit op een hoge kruk en draag een wijde jurk met plooiën, die mijn lichaamsvormen camoufleert als ik de cello tussen mijn knieën klem. Ik heb ook een artiestennaam bedacht: Cristiani, een Italiaanse variant van mijn geboortenaam Chrétien. Dat vind ik beter klinken dan Barbier.

Mijn debuut vindt begin 1844 plaats in de salon van madame Boulanger-Kunzé en is een groot succes!⁵

SCEAUX – WENEN – DUITSLAND – SCANDINAVIË, 1845-1846⁴

Ik speel dag in dag uit op mijn stradivarius en raak steeds meer met het schitterende instrument vertrouwd. Hij is groter dan mijn oude cello, met name zijn ‘buik’, de onderkant die ik tussen mijn knieën hou. Dat is even wennen. Samen met hem ontdek ik volstrekt unieke klankdimensies. Ik mis de feedback van Benazet wél! Eigenlijk zou ik een nieuwe leraar moeten hebben. Maar doordat ik het allemaal alleen met mijn nieuwe vriend doe, krijgen we wel een heel bijzondere band. Ik noem hem Antonio.

Mijn pleegouders vinden dat we het ijzer moeten smeden nu het heet is. Met mijn successen in Frankrijk op zak en met een topinstrument in mijn handen is dít het moment om internationaal door te breken! Via kennissen organiseren wij twee concerten in Wenen, dé muziekstad van Europa.

In mei 1845 reis ik met Antonio naar Wenen. Ik speel in de zaal van de ‘Musikverein’ en in de ‘Kleine Redoutensaal’ van het keizerlijk paleis, de twee belangrijkste concertzalen van de stad. Beide concerten zijn een enorm succes. In de recensies word ik letterlijk de hemel in geprezen! Die verschijnen in de internationale pers en in alle belangrijke muziektijdschriften.

‘Nog nooit heeft een artiest hier zoveel applaus gekregen.’¹⁰

Ik ben in één klap een ster!

Hoewel het concertseizoen eigenlijk al voorbij is, krijg ik aanbiedingen voor optredens in Duitsland. Die zomer geef ik nog concerten in Linz, Regensburg, Nürnberg en Baden-Baden.

In oktober treed ik op tijdens een abonnementsconcert in het ‘Gewandhaus’ van Leipzig, het muzikale hart van Duitsland. Een recensent schrijft:

'Musikverein', Wenen 1845

‘Nog opmerkelijker dan haar uiterlijk is de pure, nobele en warme toon die ze met evenveel zekerheid als bekwaamheid uit haar instrument weet te halen, kortom de expressieve kracht van haar spel’¹¹.

Ook Felix Mendelssohn, de beroemde componist en de dirigent van het Gewandhausorkest, is bij dat concert aanwezig en hij komt mij persoonlijk complimenteren. Hij nodigt mij ook bij hem thuis uit. Daar woont hij

Concert in het 'Gewandhaus', Leipzig 1845

pas een maand, samen met zijn vrouw Cécile en hun vijf kinderen. Cécile is drie weken geleden bevallen van hun vijfde. Ze zijn allebei ontzettend aardig en gastvrij en het is een heerlijke avond. Mendelssohn zegt meerdere keren dat hij erg onder de indruk is van mij en mijn spel.

Een week later geef ik nog een concert in het 'Gewandhaus' samen met onder andere Ferdinand David, Niels Gade en Joseph Joachim. Ferdinand David is een jeugdvriend van Mendelssohn, die hem naar Leipzig heeft gehaald als concertmeester van het Gewandhausorkest en viooldocent aan het onlangs door hem opgerichte conservatorium. Ferdinand David heeft eerder dat jaar in het Gewandhaus de première gegeven van het door Mendelssohn aan hem opgedragen tweede vioolconcert. Omdat Mendelssohn ziek was geworden is deze première gedirigeerd door de Deense componist, violist en dirigent Niels Gade die als assistent-dirigent en docent door Mendelssohn naar Leipzig was gehaald. Joseph Joachim is nog jonger dan ik, hij is pas veertien. Op zijn twaalfde was hij al aan het conservatorium van Wenen afgestudeerd en hij is toen naar Leipzig gekomen om bij David verder te studeren aan Mendelssohns conservatorium. Ik heb nog nooit zoveel talent bij elkaar gezien en gehoord! Na het concert musiceer ik nog samen met hen bij Mendelssohn thuis in de muzieksalon.¹¹

Sint-Petersburg, september 2012

Hotel Nevski Aster ligt aan de Bolsjaja Konjoesjennaja Oelitsa ofwel de Grote Paardenstallenstraat. Die straat heet zo omdat hij naar de keizerlijke paardenstallen leidde en er ook een Kleine Paardenstallenstraat is, die er evenwijdig aan loopt. Ons hotel ligt vlak bij de Nevski Prospekt, dé straat van Sint-Petersburg, en tien minuten lopen van de Hermitage. De ingang van het hotel bevindt zich aan een karakteristieke binnenplaats, waar je in Lise's tijd met het rijtuig voor kon rijden.

Na het ontbijt gaan we naar de Hermitage. Omdat ik een afspraak heb met een tolk om samen in de Nationale Bibliotheek documenten over Lise Cristiani door te nemen, heb ik maar twee tot drie uur. Dat is natuurlijk veel te weinig. Daarom richt ik mijn aandacht op het gebouw om een idee te krijgen van het paleis waar Lise ruim anderhalve eeuw geleden in een salon van tsarina Alexandra Fjodorovna, de vrouw van Nicolaas I, optrad. Gelukkig gaan bijna alle groepen met hun gidsen naar dezelfde plekken, waardoor de rest van het enorme paleis heel rustig is. De vertrekken van Alexandra Fjodorovna bevinden zich op de tweede verdieping van de noordwestelijke vleugel. Vandaar heb ik een schitterend uitzicht op de rivier de Neva. Ik bewonder verschillende prachtige ruimtes, waar de tsarina soirees organiseerde. Zou Lise misschien in deze salon met de schitterende malachietgroene Korinthische zuilen zijn opgetreden?

Om twee uur heb ik met een Nederlandse tolk afgesproken bij het hoofdgebouw van de Russische Nationale Bibliotheek. Ik loop daar over de Nevski Prospekt naartoe.

Mijn tolk heet Tanja, en is een charmante jonge vrouw. Als ik haar heb uitgelegd wat de bedoeling is, heeft ze er duidelijk zin in. We moeten eerst een pasje laten maken en dan kunnen we aan de slag. Ik heb via de mail van een medewerkster van de bibliotheek een lijst met veertig documenten waarin iets over Lise Cristiani wordt gemeld gekregen. Dat

In die drie jaren heb ik nauwelijks tijd gehad om verder dan een paar maanden vooruit te denken. Ik realiseer me nu echter heel goed dat mijn succes in belangrijke mate berust op nieuwsgierigheid. Het publiek komt vooral om een vrouw die cello speelt te zien. In het begin vond ik dat ook wel spannend en ik genoot van de belangstelling en mijn sterrenstatus. Maar hoelang wil ik nog aan dat circus meedoen? Zal ik ooit een topcellist worden en als zodanig erkend worden? Iemand als Ernst speelt toch echt wel op een ander niveau dan ik. Ik moet zeker ook weer les gaan nemen. En hoelang zal ik daar dan nog voor moeten werken en vechten?

Ik schrijf aan mijn familie waarom ik nog niet naar huis ben teruggekeerd en hoe ik geniet van het leven in en rond Sint-Petersburg. Ik zeg niet veel maar toch wel iets over mijn twijfels over de toekomst.

En dan ontmoet ik Mikhail Alexejevitsj, een neef van goede vrienden van de Susors!!!

Zijn ouders hebben een groot landgoed bij Simbirsk, zo'n 750 werst* ten oosten van Moskou aan de Wolga. Mikhail volgt de officiersopleiding in Sint-Petersburg en logeert regelmatig in de datsja van zijn oom en tante. Hij is 22 jaar, lang en slank, knap en uiterst charmant. Bovendien speelt hij meer dan verdienstelijk piano. Hij begeleidt mij een keer op een muziekavond bij de Susors en sindsdien musiceren we regelmatig samen. Ook wandelen we veel en praten dan over van alles, ook over heel persoonlijke onderwerpen. Ik word zwaar verliefd op hem. Natuurlijk ben ik wel eens verliefd geweest, maar nooit zo intens als nu. Bovendien ben ik bijna dagelijks in zijn directe nabijheid en heb alle tijd om me in mijn Russische romance te wentelen. In mijn dromen wordt ik door hem verleid en één keer droom ik dat ik met hem getrouwd ben en in een fraai landhuis woon.

In augustus krijgt Mikhail het bericht dat zijn vader is overleden. Hij is de oudste zoon en moet het beheer van het landgoed van de familie gaan regelen. Bij het afscheid geef ik hem een hartstochtelijke zoen. Mikhail beantwoordt mijn blijk van liefde en als we elkaar innig omhelzen staat de tijd heel lang stil...

* 1 Werst = 1067 meter.

Op het laatst steken we alleen nog maar buiten hun oevers getreden rivieren over en racen door meren van modder, modderpoelen en bossen zonder wegen. We komen nog slechts elanden, rendieren, wolven en beren tegen. De enige mensen die we zien zijn een paar Kirgiezen met lelijke roverstronies en zo nu en dan een angstaanjagende dwangarbeider wiens woeste blik mij bij het passeren doet verstijven. Gelukkig worden we geëscorteerd door fatsoenlijke kozakken die helpen om alle obstakels te overwinnen en die ons tegen alle gevaren beschermen.

Van Krasnojarsk is het nog 200 mijl naar Irkoetsk. Antonio en ik zien ernaar uit om een concert midden in Azië te geven, bijna 2000 mijl van Parijs en meer dan 1200 van Sint-Petersburg. Daarom wordt de snelheid opgevoerd, en na vijf of zes dagen galop van de Siberische paardjes stappen we in Irkoetsk uit bij het huis van generaal Nikolaj Moeravjov.

Moeravjov is een knappe, intelligente en hartelijke man. Hij is de gouverneur-generaal van Oost-Siberië, een gebied dat zich uitstrekt van de oevers van de Jenisej tot en met Kamtsjatka, ongeveer een kwart van de oude wereld. Hij ontvangt ons hoffelijk en gastvrij. De gouverneur-generaal bezit zowel de kenmerken van een edelman als die van een stamhoofd, een mengsel van elegante gewoontes die hij heeft geleerd in de salons van het Westen en de patriarchale manieren uit de tenten van de Mongolen. Mevrouw Moeravjova is een schattige Parisienne van een heel goede familie, die zich, overgeplaatst in dit barre klimaat, bij iedereen geliefd heeft gemaakt; men weet niet wat men het meest moet bewonderen, haar fijnzinnige geest of haar onmetelijke goedheid.

We arriveren in Irkoetsk tegen het einde van de winter, als de sneeuw begint te smelten en het ijs op de rivieren weer begint te verdwijnen.

Irkoetsk heeft 20.000 inwoners en is na Tobolsk de belangrijkste stad van Siberië. Uit de verte ziet de stad er indrukwekkend uit, met name omdat ze bijna evenveel kerken als huizen telt.

BOVEN: Bolsjojtheater, Sint-Petersburg. ONDER: Sint-Izaaksplein, Sint-Petersburg

